

Justiitsministri kõne 2013. aasta prokuröride üldkogul

Head prokurörid, austatud külalised

Viimasest üldkogust on palju vett merre voolanud ja piltlikult öeldes on see vesi olnud äärmiselt värvikas. Lihtsaim näide on kasvõi see, et täna on au teie ees seista minul. Samuti pole poliitikut prokuröridest ja prokuratuurist päris kaua rääkinud nii palju kui viimasel aastal. Julgen arvata, et ka vastupidi. Arvamuste paljusus ja arusaamade mitmekesisus – ning nende väljendamine mitte ainult kohvinurgas, vaid ka avalikus arutelus – on ühiskonna normaalseks toimimiseks möödapääsmatu. Konstruktivne kriitika, valmisolek kriitikast õppida ning vajaduse korral oma vigu ka tunnistada on vältimatult vajalik. Omaenda tõe kaevikusse kaevumine ei vii edasi. Selle asemel vajame argumenteeritud diskussiooni, mis aitab areneda ja paremaks saada.

Kõrvalpilk, tulgu see inimõiguste kohtust, advokatuurist, ülikoolist või ajakirjandusest, on sama väärtuslik kui meie endi tõe. Ei justiitsministeeriumi ega prokuratuuri arvamus pole kellegi teise omast eelduslikult olulisem või parem. Usun, et meie organisatsioonides on palju tarku ja kogenud inimesi, mistõttu on meil olemas ka eeldused muutuda ja aidata teistel muutuda.

Mööngem, et möödunud aasta sunnib meid vaatama lähemalt nii kehtivat õigust kui ka selle alusel tehtavat menetluspraktikat. Ma ei hakka menetletud asju põhjalikult käsitlema, ent peatun mõnel näitel, mis teevad mind kui justiitsvaldkonna eest vastutavat ministrit mõtlikuks.

Kui eeluurimise käigus uurib riik kõrget riigiametnikku ja börsiettevõtet pea kaks aastat ja seejärel menetlus lõpetatakse piltlikult öeldes üleskirjutuse puudulikkuse tõttu, siis see paneb asjaosalisi kukalt kratsima küll. Mõõnan, et üleskirjutuse puudulikkus ei olnud ainus lõpetamise alus, ent tõsiasi on, et me keegi ei oska kokku lugeda kõrge riigiametniku ja tema lähedaste pooleteist aasta jooksul magamata ööde hulka, halle juukseid ja kaotatud närvirakke, samuti rahvusvaheliselt tegutseva ettevõtte mainekahju koos sellega kaasnenudotsese rahalise kahjuga. Ma usun, et sellest näitest võiksid küsimärgina üles jääda eeluurimise kvaliteet ja pikkus.

Kvaliteedi ja eeluurimise pikkuse kõrval ei saa kuidagi mööda ka eeluurimisega kogutud materjalidest ning nende kohtule esitamisest. Osalt seonduvad materjalid küll ka kvaliteediga, ent kui kohtutoimikus ei ole mitte sadu ega isegi tuhandeid, vaid kümneid tuhandeid lehekülgi, mõistab iga normaalne inimene, et ilma korvpalli- või isegi jalgpallimeeskonna suuruse abijõuta pole mõeldav sellist materjalihulka läbi töötada. Seetõttu tasub nii seadusloojal kui kohtus riiki esindavatel isikutel mu meelest tõsiselt kaaluda, mis on see minimaalne vajalik, ent maksimaalselt ammendav teadmine, mida kohtunikul on vaja selleks, et langetada õiglane ning kõike asjaolusid arvesse võttev kohtuotsus. Minu hinnangul peab iga inimene suutma ka ise toimiku läbi töötada, et kaitsjale igakülgset tuge pakkuda.

Samuti peavad nii poliitikut kui prokurörid arvestama oma väljaütlemiste mõjuga. Ja seda mitte ainult konkreetse teema raames, vaid tuleb meeles pidada, et igal sõnal, eriti kui kriminaalasi on avaliku tähelepanu all, on ühiskonnale laiem mõju. Kõnet ette valmistades proovisin hoiduda oma erakonda puudutavatest asjadest, ent just avalikkust mõjutavate

sõnumite asjus pean peatuma ka kurikuulsal Silvergate'il. Vaid mõned väljavõtted 25. detsembri Eesti Ekspressist. Tarmo Vahteri lugu algab sõnadega: „Noor Tartu poliitik läks prokuratuuri ja rääkis, kust ta sai valimiskampaaniaks raha. Aus jutt moondus rahva silmis valetamise sümboliks.“ Artikli lõpuosas tõdeb Vahter: „*Ta käitus ju ausalt! Perekonna suhtes, sõprade suhtes, erakonna suhtes, prokuratuuri suhtes. Tulemus on vastupidine. Tõesest ülestunnistusest juhtivale riigiprokurörile on saanud aasta suurima vale sümbol.*“ Tagantjärele võime tõdeda, et konkreetse kriminaalasja lõpetamise määrus on loonud Eestis pretsedendi, mida veel kaua analüüsitakse. Lõpetamise määrus oma detailirohkuse ja õhku jäänud küsimustega ning mõjudega, kus ämma kujund tõi inimesed isegi tänavale, on pannud paljusid küsima (eeldan, et ka prokuratuuri ennast), kas prokuratuuril ei oleks olnud õigem anda avalikkusele infot, et ämm ongi olemas? Miks lasti tõel eskaleeruda vale kujundiks?

See viibki meid kommunikatsiooni juurde. Peale igapäevase nii-öelda sisutöö on prokuratuuriülesanne sisendada avalikkusele kindlustunnet õigussüsteemi vastu. Me kõik teame, et kommunikatsioon avalikkusega on kriitilise tähtsusega, seda eriti laiu masse köitvates teemades. Nii näiteks kommenteeris meediaekspert Agu Uudelepp eelmise aasta alguses Keskerakonnaga seotud kriminaalasja: „*Kommunikeerimise mõttes on Keskerakond parem kui prokuratuur. Ilmselge märk on ka see, et president võttis ja avaldas ka muret prokuratuuri kommunikeerimise pärast. Ei ole Toomas Hendrik Ilves varem kippunud piltlikult öeldes Keskerakonnale appi tulema.*“ – tsitaadi lõpp. See tähendab, et iga prokurör peab mõistma, et igas kriminaalasjas peab kriminaalmenetlus nii olema kui ka näima objektiivne. Seda saab tagada vaid kvaliteetse, sealhulgas kahetimõistetavust välistava kommunikatsiooniga.

Aga eeltoodu on vaid minu subjektiivne kokkuvõte ühiskonnas enim kõneainet pakkunud prokuratuuriga seotud teemadest ja annab selge pildi, kui keerukas on prokuröriamet. Kui arvestada, et aastas registreeritakse Eestis ligikaudu 40 000 kuritegu ja kohtutes menetletakse ca 9000–10 000 kriminaalasja, siis tuleb tõdeda, et laiema avalikkuse tähelepanu alla satub neist kaduvväike osa. Kuid me ei tohi unustada, et just see kaduvväike osa kujundabki paljusavalikku arvamust ja prokuratuuri mainet.

Kõne alguses mainisin vajadust vaadata lähemalt kehtivat õigust. Seda on nii eelmistel kui sel aastal ka päris intensiivselt tehtud. Olete kindlasti avalikest teabeallikatest kuulnud, et lõpusirgel on karistusõiguse revisjon ning alguse on saanud kriminaalmenetlusseadustiku põhiõigusi puudutavate muudatuste ettevalmistamine. Oluline on märkida, et mõlema teema puhul on järe ots antud Tartu ülikooli kätte.

Kriminaalmenetlusseadustiku analüüsil on peamises fookuses

- vahistamine – täpsemalt vahistamise tähtajad ja kestus, selle põhjendatuse kontroll;
- läbiotsimine – sealjuures lubade andmise regulatsioon: kes läbiotsimiseks lube annab, millised on erandid;
- elektroonilised tõendid ja nende kasutamine kriminaalmenetluses ja kaitsja ligipääs kriminaaltoimikule – ehk kas võistleva menetluse tingimustes on ikkagi tagatud niinimetatud võrdsete relvade põhimõte.

Samuti on kaks suuremat analüüsivat teemat – millest ka teie kahtlemata väga huvitatud olete – legaliteedi printsiip kriminaalmenetluses ja eeluurimise kiirendamine.

Peame kõigi nende teemade juures väga oluliseks, et kahtlustatava ja süüdistatava kõrvaloleksid kriminaalmenetluses kaitstud ka kannatanu huvid. Selle tasakaalu otsimine arenevas ühiskonnas on igati normaalne. Kui Tartu ülikool suve lõpuks oma analüüsiga valmis saab, arutatakse ettepanekud läbi laiapõhjalises komisjonis, kuhu kuuluvad ka kohtute, prokuratuuri ja advokatuuri esindajad.

Karistusõiguse revisjoni asjus pean ministeeriumile tuhka pähe raputama, kuna te kuulete seda juttu juba kolmandat aastat. Aga kindel on see, et käesoleval suvel on teil kõigil võimalik tutvuda revisjonirühma ettepanekutega ning sügisel saame juba kuulda ka parlamentaarsest debatist karistusõiguse teemal. Selge on see, et süüteokooosseise jääb vähemaks. Peame ühiskonnana otsima võimalusi ja omandama oskusi korraldada elu ilma liigsekaristusähvarduseta ning lahendada osa eriarvamusi ilma politsei sekkumiseta. See ei ole karistusõiguse revolutsioon, vaid tegu on kiirendatud evolutsiooniga.

Mitmel aastal on ministrid prokuratuuri üldkogul rääkinud lepitusmenetlusest. Eks ka mina püüan siinkohal kena traditsiooni jätkata. Poolte lepitamise võimalus on menetlusseadustikus olemas juba mitu head aastat. Kohe alguses hakkasid seda aktiivselt rakendama perevägivalla juhtumeid lahendavad prokurörid ja nii on see ka praegu. Lepitusmenetluse arv on kiirestikasvanud ning mul on selle üle hea meel. Poolte lepitamine selle asemel, et neid kohtu ette viia, on kindlasti midagi väga erinevat traditsioonilisest kriminaalmenetluse mudelist, kuid oluline on eelkõige see, mida me selliste valikutega võidame.

Lepitusmenetlus on üks taastava ehk restoratiivse õiguse rakendustest. Taastava õiguse ideed võiks kokku võtta Norra kriminoloogi Nils Christie sõnadega: konfliktid tuleb tagasi anda konflikti osalistele. Kriminaaljustiitsüsteem võib konflikte vahendada, kuid ta ei tohi neid kõiki inimeste vahelt ära võtta ning veelgi enam, neid nende eest alati ära lahendada. Lepitusmenetlusega me anname juhtumi lahendamise kannatanule ja kahtlustatavale tagasi. Need vähesed andmed, mis meil Eestis on retsidiivsuse kohta, kuid eelkõige oluline hulkmaailma teadusinfot näitavad, et lepituse otsimine osaliste vahel tasub ennast ära.

Huvitaval kombel on Eestis lepitusmenetlus rakendunud võrreldes muu maailmaga üsna erinevalt. Kui mujal leiab see meede palju rakendamist alaealiste ja varavastaste kuritegude puhul ning alles arutatakse, kuidas kasutada seda keerukamates olukordades, siis Eestis on see levinud eelkõige täisealiste vägivallatsete puhul. Ma arvan, et see teeb meile au ja võime ehk oma lühikesest praktikast midagi ka muule maailmale näidata.

Aga miks täna üldse rääkida lepitusmenetlusest? Põhjuseid on kaks. Esiteks ma soovin, et lepitusmenetluse võimalusi kaaluks ka need prokurörid, kes pole seda veel teinud. Statistika kinnitab suurt menetluspraktika ebaühtlust nii geograafilises kui ka selles mõttes, milliste kuritegude puhul seda rakendatakse. Teiseks tahan teada anda, et me otsime võimalusi lepitusmenetluse rakendamiseks mitte ainult menetlusliku alternatiivina, vaid ka vabatahtliku protsessi osana.

Ja kui te ikka küsite, milleks see kõik hea on, siis ma vastan, et see on hea kuritegevuse vähendamise seisukohalt. Me ju kõik teame, et kuritegevuse vähendamine on riigi kriminaalpoliitika peamine prioriteet.

Korduvkuritegevuse vähendamine on alaealiste kuritegevuse vastase võitluse kõrval üks kahest olulisest meetmest, milles edu saavutamine vähendab kuritegevust üldiselt. Sellega seoses tahan täna rääkida eelkõige vangistuse kasutamisest.

2012. aasta lõpus oli Eestis vahistatud ja süüdimõistetuid kokku 3371. Viimase kuue aasta jooksul pole see arv eriti muutunud, kuigi kuritegude arv on samal ajal vähenenud ligi 20%. Suurel vahistatute arvul näen kaht põhjust: esiteks on menetlused, ja seda eelkõige kohtus, veel liiga pikad. Teiseks kasutatakse liiga vähe vahistamise alternatiive. Vahistamise asendamist elektroonilise valvega on kahe aasta jooksul kasutatud 63 korda. Võrreldes sadade vahistamisega on selge, et elektroonilisel valvel on suur potentsiaal. Ma näengi prokuratuuril olulist rolli selle meetme rakendamisevõimaluste tutvustamisel just vahistamisprotsessis.

Peamine põhjus, miks vangide arv pole vähenenud süüdimõistetute arvel, on vanglas viibivate narkokurjategijate arvu kasv. Narkokurjategijate osakaal vangide seas on kasvanud mõne aastaga 13%-lt 21%-ni. On selge, et narkokuritegevusega võitlemise karistuspoliitiline strateegia võib küll viia üha suurema arvu noori inimesi vanglasse, kuid narkootikumidega tekitavate kahjude vähendamisele pole sel kahjuks ei Eestis ega mujal maailmas erilist mõju olnud. Narkokaubanduse ketis taastuvad kõik lülid kiiresti, kuna kahjuks kehtib ka siin üldineteruloogika: kui on olemas nõudlus, siis tekib alati ka pakkumine. Pakkumise vähendamine aga ei suuda nõudlust kuigivõrd mõjutada. Sel lihtsal põhjusel seab ka valitsus narkokriminaalpoliitika uusi eesmärgi ning otsib karistuspoliitiliste meetmete kõrvale ja asemele uusi ja paremaid lahendusi.

Kokkuvõttes on vangide arv Eestis endiselt üks Euroopa suurimaid ning me ei saa väita, et täidame oma kriminaalpoliitilist eesmärki karistada vangistusega vaid kõige ohtlikumaid kurjategijaid.

Nüüd ka korruptsioonist. Olete kindlasti kuulnud, et koostame uut korruptsioonivastast strateegiat, mille üks peamisi eesmärgi on suurendada otsuse tegemise protsessi läbipaistvust. Kuna õiguskaitse eeldab teistelt ausat käitumist, siis seda enam ootavad teised seda ka prokuratuurilt. Just selle seame eesmärgiks ka uues strateegias.

Head prokurörid, te arutate täna ka prokuröride eetikakoodeksit. Teie ise teate kõige paremini, milliseid eetilisi konflikte te peate lahendama, ning sellepärast ei saa keegi teine selliseid juhiseid teie eest ära teha. GRECO ootab prokuratuurilt põhjalikku huvide konflikti ja korruptsiooniriskide ennetamise ja haldamise tegevuskava. GRECO soovib ka objektiivseid ja läbipaistvaid prokuröride edutamiskriteeriume. Usun, et need on täiesti jõukohased soovitusel.

On vana tõde, et eetika võib küll tekitada hea tunde – või siis mõnikord ka südame alt pitsitava halva tunde –, kuid igal juhul kõhtu eetika ei täida. Seetõttu on paslik rääkida natuke ka rahast.

Sel aastal analüüsib ministeerium ka koos prokuratuuriga senisest põhjalikumalt prokuratuuri töökoormust ning tööülesandeid. Analüüs võimaldab meil näidata, mida saab riik prokuratuurilt eelarvesse pandava raha eest oodata. Selle põhjal saame ka argumenteerida näiteks menetlustähtaegade võimaliku mõju üle. Selge on see, et kui ühiskond ootab kuritegude kiiremat lahendamist, siis tuleb riigieelarvest sellesse ka rohkem panustada – et

prokuröre oleks rohkem ja nende kvalifikatsioon parem. Vähetähtis pole ka nende ülesannete ülevaatamine, mis jäävad väljapoole kuritegude menetlemist ja riikliku süüdistuse esitamist. Ma mõistan, et üleöö ei õnnestu 12 sekundi meest 100 meetri jooksus treenida 9 sekundi meheks, aga kui on olemas vajalikud eeldused ja kasutatakse õigeid treeningmeetodeid, siis on see võimalik. Nii usun ma, et me kõik oleme nõus vajadusega lahendada rohkem kuritegusid ning teha seda kiiremini.

Seda, et kuritegude lahendamist mõjutab eelkõige kasutada olev ressurss, näeme väga lihtsal kujul kohtueelse menetluse lõpuks lahendatud kuritegude arvus juures. Kui registreeritud kuritegude üldarv on teinud aastate jooksul jõnkse ning kokkuvõttes on tublisti langenud, siis samal ajal on lahendatud kuritegude arvu muutus olnud märksa väiksem. Ehk siis kuritegevuse vähenemine parandab küll kuritegude lahendamise protsenti, kuid kui inimressurss jääb samaks, siis absoluutarvudes ei suudeta menetleda varasemast rohkemkriminaalasju.

See jutt puudutas nüüd prokuratuuri eelarve planeerimist. Peale selle tegeleme igal juhul paralleelselt ka sellega, et prokuratuuri tühjad kohad saaks täidetud ning prokuröridele oleks tagatud konkurentsivõimeline palk. Tühjade ametikohtade täitmine on järgmise aasta eelarvekõnelustel kindlasti üks meie tähtsamaid prioriteete.

Head prokurörid. Usun ja loodan, et alanud aastal ei ole prokuratuur nii kõrgendatud tähelepanu all kui viimase aasta jooksul.

Edu ja jaksu teile teie raskes töös!